

BOUWHISTORISCHE OPNAME

Grote Kerkstraat 53 Leeuwarden

APRIL 2013

Betreft:

**Bouwhistorische opname
Grote Kerkstraat 53
8911 EA Leeuwarden**

Opdrachtgever:

**Stichting Het Sint Anthony Gasthuis
Grote Kerkstraat 39
8911 EA Leeuwarden**

Onderzoek:

**Reitse de Vries Bouwhistorie
Friese Veldweg 17
8398 ET Blesdijke
T 06 48792898
Reitse de Vries**

Begeleiding:

**Adema Architecten
Vleesmarkt 7
9101 MH Dokkum
T 0519-295665
Siebe van Seijen**

Inhoud

Inleiding	3	4. Waardestelling	22
Objectgegevens	4	4.1 Uitgangspunten	22
1. Samenvatting	5	4.2 Exterieur	22
1.1 Samenvatting bouwhistorie		4.3 Constructie en interieur	22
1.2 Samenvatting waardestelling en aanbeveling		4.4 Waarderingsplattegronden	23
1.3 Samenvatting archiefonderzoek		<i>Begane grond</i>	
		<i>Verdieping</i>	
		<i>Zolder</i>	
2. Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis	7	4.5 Waarderingscriteria	26
3. Bouwhistorische beschrijving	10	5. Aanbeveling	27
3.1 Situering	10		
3.2 Bouwmassa/structuur	10		
3.3 Hoofdpand	11		
3.3.1 Exterieur	11		
3.3.2 Constructie	15		
<i>Draagconstructie</i>			
<i>Kapconstructie</i>			
3.3.3 Interieurafwerking	16		
<i>Begane grond</i>			
<i>Verdieping</i>			
<i>Zolder</i>			

Inleiding

Stichting Het Sint Anthony Gasthuis is voornemens zeven panden aan de Grote Kerkstraat (nummers 47, 49, 51, 55, 57 en 59) in Leeuwarden een nieuwe invulling te geven door de panden geschikt te maken voor huisvesting van senioren. Bovendien zullen de panden gerestaureerd worden. De restauratie zal begeleid worden door Adema Architecten uit Dokkum.

Alvorens tot de definitieve planvorming wordt overgegaan, zal eerst voor elk pand een bouwhistorische opname worden uitgevoerd.

Deze opname maakt deel uit van het bouwhistorisch onderzoek van de volgende monumenten: Grote Kerkstraat 47, 49, 51, 53, 55 en 57. Grote Kerkstraat 59 is geen rijks- of gemeentelijk monument en valt buiten dit onderzoek.

Een van de belangrijkste doelen van bouwhistorisch onderzoek is het vastleggen van de bouw- en verbouwgesciedenis van verschillende gebouwde objecten. Aan de hand van gevelaanzichten, de constructie, de indeling, de interieurafwerking, archiefonderzoek en oude kaarten, tekeningen en foto's wordt getracht de bouwgeschiedenis zo nauwkeurig mogelijk te reconstrueren. Hiermee wordt een overzicht verkregen van de monumentale waarden van het onderzochte object. De toekomstige plannen zullen getoetst worden aan deze bouwhistorische opname. Sloop van waardevolle elementen kan op deze manier voorkomen worden.

Bovendien zal dit onderzoek de kennis over de bouw- en ontwikkelingsgeschiedenis van de binnenstad van Leeuwarden vergroten. Het onderzoek staat in dit specifieke geval ten dienste van de definitieve planvorming en de aanvraag van een omgevingsvergunning.

Voordat daadwerkelijk op de bouwhistorie van het pand wordt ingegaan volgt eerst een samenvatting van dit rapport en een stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis van het gebied waarin de onderzochte panden zich bevinden

De bouwhistorische beschrijving wordt als volgt behandeld: allereerst wordt de situering beschreven en daarna de bouwmassa/structuur van het pand. Zo wordt een goed overzicht verkregen van de plaats van het object en van de verschillende bouwdelen. Vervolgens wordt het exterieur beschreven aan de hand van alle gevelaanzichten. Hierna komt de constructie aan bod en ten slotte de afwerking van het interieur.

Bij de waardestelling wordt het object gewaardeerd aan de hand van waarderingsplattengronden. Per bouwlaag zullen hoge monumentwaarden, positieve monumentwaarden en indifferente waarden van alle bouwonderdelen worden aangegeven. Ook zullen contextuele, interne, ensemble-, architectuurhistorische, bouwhistorische en eventuele historische en gebruikshistorische waarden getoetst worden op gaafheid en zeldzaamheid.

Ten slotte worden er aanbevelingen gedaan voor nader onderzoek.

In dit onderzoek is gebruikgemaakt van het *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, H.P. Oly (d.d. 25 februari 2013) en de *Quickscan Grote Kerkstraat Leeuwarden: Sint Anthony Gasthuis*, Adema Architecten (d.d. 29-06-2010). Tevens zijn de archieven van de gemeentelijke Monumentenzorg geraadpleegd.

R. de Vries, april 2013

Objectgegevens

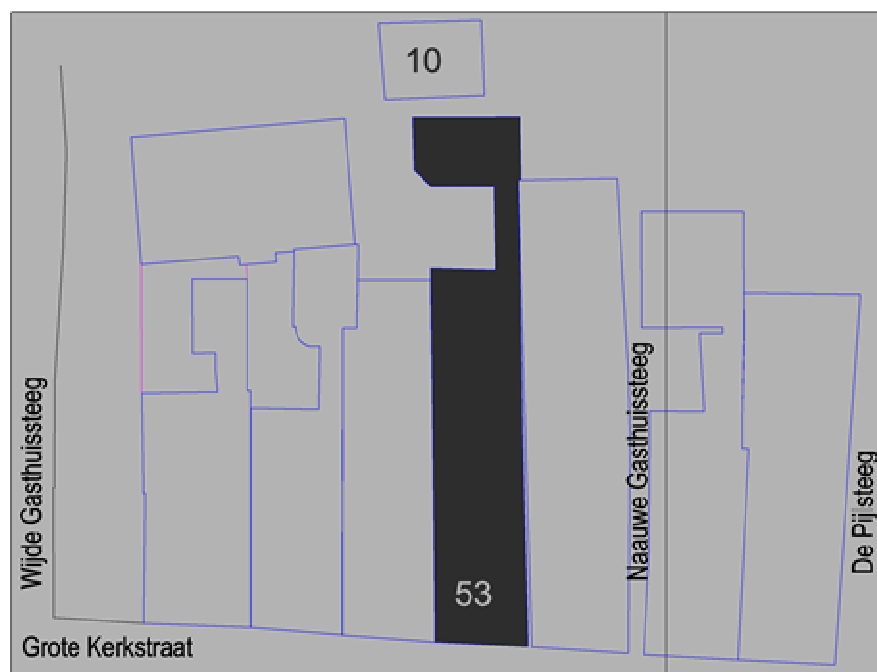
Adres: Grote Kerkstraat 53
8911 EA Leeuwarden

Monumentnummer: Rijksmonument 24193
Redengevende omschrijving: Pand met eenvoudige 19^e-eeuwse gevel met rechte kroonlijst op gelijke hoogte als belendende panden, gevat tussen hoekconsoles.

Kadastrale gegevens: Sectie C, no. 1677 en no. 2752

Archiefgegevens: G 139; C 173

Kaart:

1. Samenvatting

1.1 Samenvatting bouwhistorie

Na de sloop van de voormalige Latijnse school tussen 1624 en 1630, kwam het perceel vrij om de bouw van een nieuw huis mogelijk te maken.

De sloop gaf aanleiding voor een nieuwe kavelindeling binnen het bouwblok.

De voormalige Latijnse school met binnentuin maakte plaats voor de percelen van Grote Kerkstraat 49, 51 en 53.

Grote Kerkstraat 49 wordt in archieven voor het eerst vermeld in 1630.

Aangenomen mag worden dat Grote Kerkstraat 51 en 53 toen ook zijn gerealiseerd.

Evenals bij Grote Kerkstraat 51 zal het voorhuis iets eerder zijn gebouwd dan het achterhuis, maar vermoedelijk beide vóór 1650. Het zichtbare deel van de gehele begane grond is opgemetseld met hergebruikte

kloostermoppen, waarschijnlijk afkomstig van de middeleeuwse voormalige Latijnse school. De huidige westmuur op de begane grond is mogelijk een oorspronkelijke binnenmuur van deze school geweest.

Vermoedelijk heeft het achterhuis in oorspronkelijke opzet geen verdieping gehad.

In de 18^e eeuw is mogelijk een verdieping gerealiseerd, evenals de sloop van de oorspronkelijke topgevel.

Circa 1870 is het pand vermoedelijk opnieuw grondig verbouwd: de achtergevel en de verdieping van de voorgevel werden opgemetseld en de borstwering werd verhoogd.

In 1906 kreeg de voorgevel een nieuwe pui in zeldzame neogotische stijl en werd de begane grond tot viswinkel verbouwd.

De gehele kapconstructie dateert waarschijnlijk uit de 20ste eeuw.

Vanaf de jaren zeventig van de 20ste eeuw is het pand grondig verbouwd ten behoeve van de sauna.

1.2 Samenvatting waardestelling en aanbeveling

Hoge monumentwaarden worden toegekend aan alle buitengevels, de pui en de kapconstructies van voorhuis en achterhuis. De gehele bouwmassa is dus van groot belang. Met name omdat een dergelijke bouw met hoog voorhuis en lager achterhuis uit dezelfde tijd veel zegt over het bouwen in de 17^e eeuw.

De recente inrichting van de sauna met verlaagde plafonds, voorzetwanden en gemetselde muren met hergebruikte Friese geeltjes hebben een indifferente monumentwaarde, maar dit is uit voorzorg niet overal in de plattegronden weergegeven, aangezien de kans groot is dat oude interieuronderdelen hierachter tevoorschijn zullen komen.

De belangrijkste aanbeveling is dat zichtbare onderdelen met hoge monumentwaarden gekoesterd moeten worden. Maar vooral zullen bij de toekomstige verbouwing verlaagde plafonds, voorzetwanden en andere recente betimmeringen voorzichtig verwijderd moeten worden. Verdergaand bouwhistorisch onderzoek zal dan mogelijk gemaakt worden en wordt ook zeker aanbevolen om het beeld completer te maken.

1.3 Samenvatting archiefonderzoek

Hieronder volgt een beknopt chronologisch overzicht van de bouwgerelateerde onderzoeksresultaten van dhr. H.P. Oly: *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*

<p>1649 Eerste vermelding: westelijke belender van Grote Kerkstraat 55</p> <p>1652 Verkoop aan oud burgemeester voor 2800 gulden
Transportakte:
- huis
- keuken
- hovinge met grond
- aan beide zijden mandelige muren
- ozendrop</p> <p>1696 Verkoop voor 1000 gulden
Transportakte:
- lange gang
- achterkeuken
- rondom eigen muren, doch stakkettinge [schutting?] ten westen met de naastligger gemeen</p> <p>1698 Aanslag voor vier haarden</p> <p>1721 Huurwaarde: 79 gulden per jaar</p> <p>1725 Huurwaarde: 100 gulden per jaar, tot aan 1749</p> <p>1749 Huurwaarde: 90 gulden per jaar, tot aan 1765</p> <p>1765 Huurwaarde: 70 gulden per jaar</p> <p>1785 Huurwaarde: 65 gulden per jaar</p> | <p>1760 Verkoopwaarde: 1500 gulden
Transportakte:
- tuin
- benedenkamer</p> <p>1772 Verkoopwaarde: 1904 gulden
Transportakte:
- werkhuis achter het huis met twee grote deuren uitgaande in de Wijde Gasthuissteeg
- deur en gang met uitgang in de Wijde Gasthuissteeg</p> <p>1822 Verkoopwaarde: 2117 gulden
Beschrijving: Plaats en werkhuis en huis</p> <p>1832 Omschrijving: huis, erf en schuurtje</p> |
|--|--|

2. Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis

Het bouwblok waarbinnen de zes onderzochte panden zich bevinden ligt op de noordwestflank van de Nijehoveterp. Pas in de late middeleeuwen werden op deze blokken huiserven uitgegeven. Het bouwblok grenst aan twee straten die zeker vanaf het begin van het tweede millennium een belangrijke verkeersfunctie in de nederzetting vervulden. De Pijlsteeg vormde een onderdeel van de noord-zuidroute die de Wirdumerdijk met de landweg (het huidige Jelsumerbinnenpad) naar noordelijk Friesland verbond, terwijl de Grote Kerkstraat de terpen aan weerszijden van de Ee aansloot op Oldehove, waar de belangrijkste parochiekerk stond, de Sint-Vitus. Het blok moet al vroeg stedelijke bebouwing hebben gekend, want het kwam binnen de eerste stadsgracht, die rond 1300 al bestond, te liggen.

Na de aanleg van de tweede stadsgracht aan het eind van de zestiende eeuw, verloor de Pijlsteeg haar belangrijke verkeersfunctie, aangezien de landweg van en naar noordelijk Friesland, via de Hoeksterpoort een aansluiting kreeg op de Voorstreek. Het economisch centrum verplaatste zich van de Hoogstraten naar de Brol en Voorstreek. Ook de Oude stadsgracht, noordelijk van het Perkswaltje, speelde vanaf dat moment enkel een rol als verkeersader van secundair belang. Vanaf dat moment zal de bebouwing in deze omgeving zich vooral op de Grote Kerkstraat georiënteerd hebben. Dat deze weg, als een van de eersten van Leeuwarden, de kwalificatie 'straat' (d.w.z. verharde weg) kreeg, wijst indirect op het belang ervan.¹

Hoewel zeer schematisch weergegeven, is het bouwblok al te zien op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560). De Grote Kerkstraat, het huidige Perkswaltje (aan de voormalige gracht), de Wijde Gasthuissteeg en de Pijlsteeg zijn duidelijk te herkennen. Op deze kaart wordt geen onderscheid gemaakt tussen straatbreedtes: alle straten worden even breed getekend. Zodoende zijn de Naauwe Gasthuissteeg en de dwarsverbinding met de Wijde Gasthuissteeg veel breder weergegeven dan ze waarschijnlijk zijn geweest. Gezien de aanwezigheid van stegen werd een geconcentreerde bebouwing van dit gebied mogelijk. Behalve de kerken, werden afzonderlijke panden in deze tijd nog niet getekend.

Kaart Jacob van Deventer, ca. 1560

Op een axonometrische projectie van Johannes Sems en Pieter Bast (1603) zijn individuele panden al veel beter te onderscheiden. De drie stegen zijn nog steeds aanwezig en hebben aaneengesloten gevelwanden met diepe langspanden, op een open plaats aan de Naauwe Gasthuissteeg na. Op de kaart staan tussen de Wijde Gasthuissteeg en de Pijlsteeg zes huizen afgebeeld, een niet bebouwd perceel ter plaatse van het huidige nummer 49 en een poort tussen het derde en vierde pand vanaf de Wijde Gasthuissteeg. De onbebouwde kavel is van de straat afgesloten door een schutting of muur en heeft een gerende vorm: de voorkant is smaller dan de achterkant. Oostelijk daarvan staat een gebouw dat ongeveer twee keer zo diep is als de andere panden aan de Grote Kerkstraat, het heeft geen ingang aan de straat, maar aan de oostzijde loopt een steeg die met een poort van de straat is afgescheiden. Kennelijk bevond de ingang zich aan de lange oostzijde, een situatie die ook bij andere panden aan de Grote

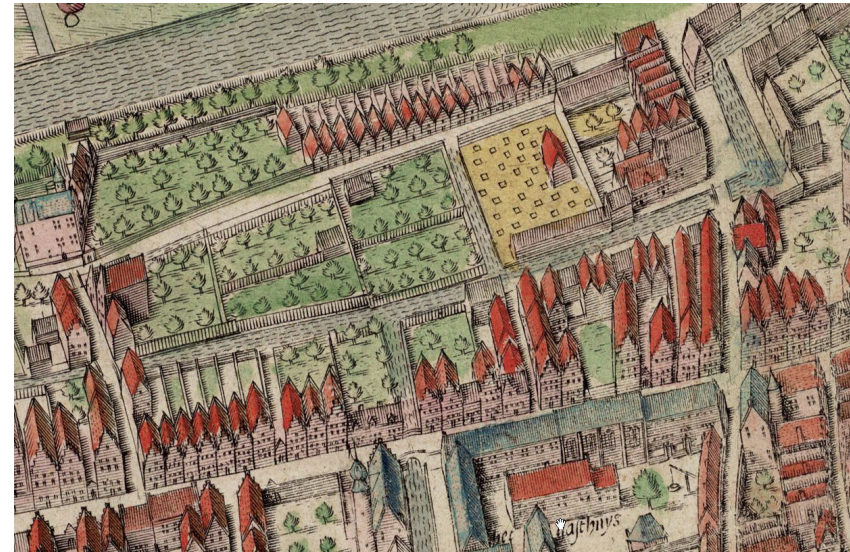
¹ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 2

Kerkstraat voorkwam en die een efficiënt gebruik van een diep pand mogelijk maakte door de verkeersruimte te minimaliseren. Vermoedelijk was dit in de late middeleeuwen het belangrijkste gebouw van het blok en het is waarschijnlijk dat bij de inrichting van de rest van het gebied van dit bouwwerk is uitgegaan. De kavel westelijk ervan zal onbebouwd gebleven zijn omdat het diepe pand ook ramen in de westgevel had; de steeg met toegang aan de oostzijde maakte ramen aan die kant mogelijk. Uit archiefonderzoek blijkt dat het hier gaat om de voormalige Latijnse school.²

De voormalige Latijnse school is gesloopt vóór 1630.

Deze voormalige Latijnse school en de open plaatsen ernaast komen op een plek in het bouwblok voor die totaal niet overeenkomt met de situatie zoals die zich nu voordoet. De onbebouwde kavel ten oosten is nu Grote Kerkstraat 49 en de voormalige Latijnse school staat precies over het midden van de twee percelen van de huidige Grote Kerkstraat 51 en 53. Bovendien is de voormalige Digte Gasthuissteeg ten oosten van dit pand alleen nog maar voor een deel aanwezig aan de noordzijde van dit bouwblok, bereikbaar vanaf het Perkswaltje.

De sloop gaf aanleiding voor een nieuwe kavelindeling binnen het bouwblok. De voormalige Latijnse school met binnentuin maakte plaats voor de percelen van Grote Kerkstraat 49, 51 en 53.

Axonometrische projectie Johannes Sems en Pieter Bast, 1603

Kadastrale minuut 1832

² Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 2 en 3: Al voor het midden van de zestiende eeuw wordt de locatie van huizen in de directe omgeving aangeduid als "bij de grote school", "achter de grote school" en dergelijke. In 1601 wordt bijvoorbeeld als naastligger ten westen van nummer 55 opgegeven: "die grote schoole aldaer benevens den inganck vandien". Vanaf 1628 raakten benamingen als "bij de oude school" en "achter de oude school" in zwang: de Latijnse school had in 1624 een nieuw onderkomen op de hoek van de Bagijnestraat en Bollemanssteeg gekregen. Op grond van archiefstukken mag worden aangenomen dat enige jaren later ter plaatse van het gebouw en het open terrein westelijk ervan nieuwe huizen zijn gebouwd. Bij welk pand de steeg ten oosten van het schoolgebouw is getrokken, kon niet uit archiefstukken worden afgeleid.

Vermoedelijk is tot de Vestingwet van 1874 het gebied steeds verder dichtgegroeid, omdat de bevolking groeide, maar buiten de stadsmuren niet mocht worden gebouwd.

Op de kadastrale kaart van 1832 is de fijnmazige stegenstructuur aangegeven. Het bouwblok telt meer dan 40 eenkamerwoningen en 15 huizen. Vanaf 1857 kocht het 'Sint Antoon' veel panden en terreinen aan de noordzijde van de Grote Kerkstraat en in 1865 bouwde het Sint Anthony Gasthuis zijn nieuwe complex aan de noordzijde van het Perkswaltje. De oude gracht werd gedempt en aan de zuidzijde van het Perkswaltje kwamen woningen voor het personeel en werd een weeshuis gebouwd. Hiervoor werden langzamerhand bijna alle eenkamerwoningen aangekocht en vervangen door nieuwbouw. Op een kaart van 1876 is deze schaalvergroting duidelijk te zien.³

Maar wat vooral opvalt is het ontbreken van Grote Kerkstraat 45. Dit pand moet tussen 1843 en 1876 gesloopt zijn, aangezien het op een kaart van 1843 nog getekend stond.

In 1928 werd de Nauwe Gasthuissteeg afgesloten en een tuin gemaakt aan de Pijlsteeg voor de uitbreiding en de nodige lucht en ruimte van een ziekenhuisje. Ook werden nog eens 11 eenkamerwoningen gesloopt.

In 1937 volgt nog een ingreep in het bouwblok: het ketelhuis wordt gebouwd aan de Wijde Gasthuissteeg, op het achterste deel van de erven van Grote Kerkstraat 45, 47 en 49.

Vanaf de jaren 70 van de twintigste eeuw wordt het binnenterrein weer zo goed als volgebouwd ten behoeve van de uitbreiding van een sauna, die huis hield in de panden van Grote Kerkstraat 51, 53 en 55.

Wijkkaart 1876

³ Adema Architecten, Quickscan Grote Kerkstraat Leeuwarden: Sint Anthony Gasthuis, 29-06-2010, p. 6 en 7.

3. Bouwhistorische beschrijving

3.1 Situering

Het bouwblok waarbinnen de zes bouwhistorisch onderzochte panden zich bevinden ligt in het noorden van de oude binnenstad van Leeuwarden. Ten zuiden van het bouwblok loopt de Grote Kerkstraat en ten noorden het Perkswaltje. Ten westen wordt het begrensd door de Wijde Gasthuissteeg en ten oosten door de Pijlsteeg.

Vanaf de hogere zuidkant gezien lopen de percelen naar het noorden toe af. In de Pijlsteeg is goed het niveauverschil te zien.

Grote Kerkstraat 53 is het middelste pand van het bouwblok tussen de Wijde Gasthuissteeg en de Pijlsteeg.

De kavel van Grote Kerkstraat 53 is smal en diep. Op het zuidelijke deel van de kavel bevindt zich het hoofdpand. De rest van de kavel wordt in beslag genomen door de gebouwen van de sauna.

3.2 Bouwmassa / structuur

Grote Kerkstraat 53 betreft een dwarspand met daarachter nog een laag bouwdeel.

Het hoofdpand is opgetrokken vanuit een rechthoekige plattegrond onder een schilddak en heeft een begane grond, verdieping en een zolder.

Net als de andere panden van het bouwblok valt aan de voorgevel af te lezen dat het twee bouwlagen heeft, waarvan de verdieping drie traveeën telt. Alle panden hebben eveneens wolfseinden of voorschilden met een kajuit. Het achterschild heeft bij dit pand ook een kajuit.

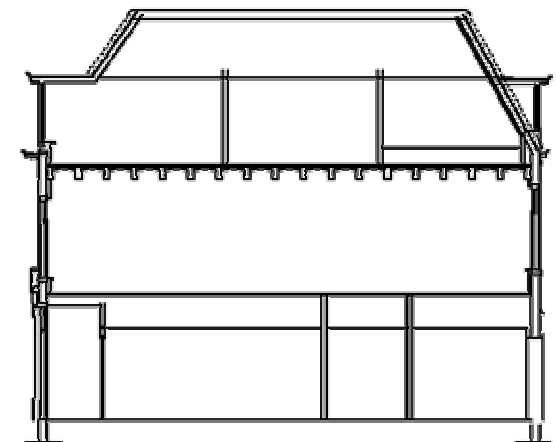
De achterbouw van de sauna bestaat uit een eenlaagse bebouwing met plat dak.

Gevelaanzicht zuid hoofdpand (midden)

Achtergevel noord

Doorsnede hoofdpand

3.3 Hoofdpand

Voor een duidelijk overzicht worden bij onderstaande beschrijving achtereenvolgens het exterieur, de constructie en het interieur besproken. Bij de beschrijving is gekozen om een en ander aan te geven met windrichtingen. Afzonderlijke onderdelen worden beschreven van links naar rechts.

Als bij de vermelding van bijvoorbeeld deuren of kozijnen niet gesproken wordt over profileringen of andere historische details, mag aangenomen worden dat het om recente invullingen gaat. Met recent wordt de periode van de afgelopen 50 jaar bedoeld.

Voor alle plattegronden wordt verwezen naar hoofdstuk 4: Waardestelling.

3.3.1 Extérieur

Voorgevel zuid

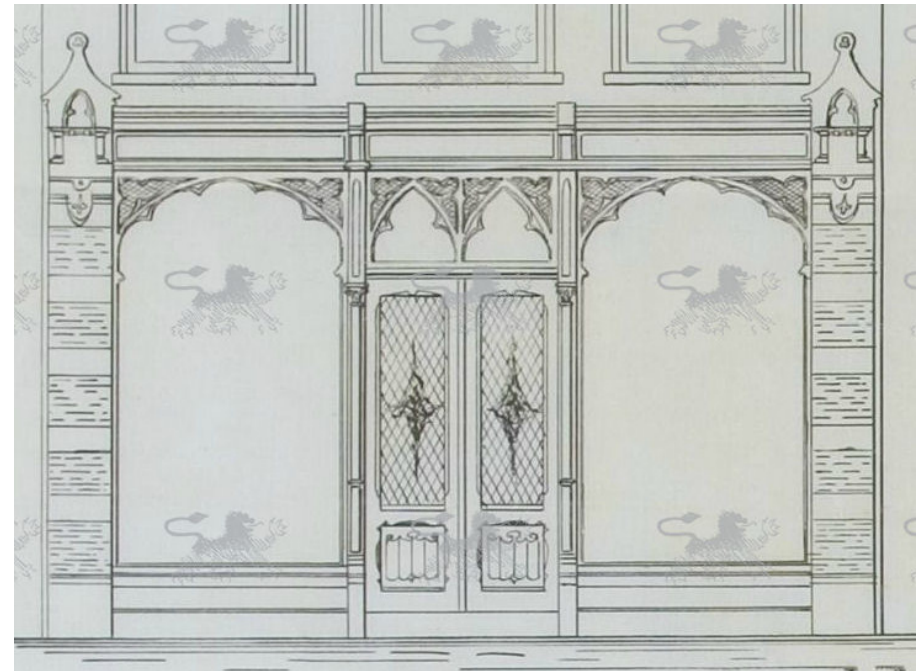
De lijstgevel telt twee bouwlagen, beide met drie traveeën. Boven de kroonlijst is het voorschild met kajuit te zien.

De pui uit 1906 in zeldzame neogotische stijl over de volle breedte van de begane grond is geheel symmetrisch van opzet. Het was een winkelpui, uitgevoerd in opdracht van B.H. Jurgens. Centraal in de pui zit een dubbele deur uit de bouwtijd. De panelen met ingesnoerde hoeken, de briefvengleuf, de uitgewerkte biljoenprofilering en de lichte togen met kraal doen denken aan de periode van de jugendstil. Maar gezien de overige detailleringen wordt de pui toch als laat neogotisch getypeerd. Boven de deuren een geprofileerd kalf en een bovenlicht met valraam. Aan weerszijden van de centrale toegang zijn twee colonetten (driekwart rond) met composietkapiteel en zandstenen basementen te zien. Boven de kapitelen loopt deze verticale geleding met spitsboogvelden en consoles door tot aan de bovenzijde van de pui. Het in drieën opgebroken hoofdstel bestaat uit een architraaflijst, een fries met drie blinde velden en een kroonlijst. Twee grote etalageramen hebben een gefrijnde hardstenen bolvormige plint. Op de hoeken van de pui zijn grote pilasters geplaatst. Boven een zandstenen basement zijn ze opgemetseld in bruine verblendsteen met elk vier speklagen. De kapitelen worden fantasievol uitgewerkt met florale motieven, driepassen, tandlijsten en kralen.

Op de bouwtekening van de pui uit 1906 is te zien dat het bovenlicht boven de deur twee drielobbig neogotische traceringen moet hebben gehad. Ook

de twee etalageramen zijn aan de bovenzijde waarschijnlijk voorzien geweest van neogotische traceringen en raamhout in de vorm van pilasters. Vermoedelijk zijn de panelen en de colonetten iets anders uitgevoerd dan op tekening is weergegeven.

Aan weerszijden van de pilasters is de terugliggende gevel ook voorzien van bruine verblendsteen. Deze 'penanten' zijn een kopmaat breed. Links zit een rechte bouwnaad met Grote Kerkstraat 51 en rechts is de ozendrop met Grote Kerkstraat 55 dichtgezet met bijpassende bruine verblendsteen. Voor de voordeur ligt een hardstenen stoepplaat en drempel.

Tekening van de pui uit 1906

De verdieping is opgemetseld met een roodbruine baksteen in kruisverband en heeft een platvolle voeg, deels hersteld met nieuwe snijvoegen. De gevel op de verdieping is rond 1870 vermoedelijk geheel opnieuw opgemetseld. De 10-lagenmaat bedraagt 530 mm (strek 190; kop 100; dikte 45-50). De gevelopeningen zijn met drieklezoren in verband ingemetseld en bezitten getoogde hanenkammen. De indeling is geheel symmetrisch.

De schuifkozijnen met T-ramen hebben een driekwartbolle profilering, toognagels en houten onderdorpels en behoren bij de gevelindeling uit de tweede helft van de 19^e eeuw.

Het hoofdgestel bestaat uit een lichtgeprofileerde architraaf, een blind fries en een houten bakgoot als sterk overkragende kroonlijst met tandlijst.

De hoeken steken nog verder naar voren en worden gedragen door rijk bewerkte consoles, qua stijl passend bij de pui. Op oude foto's is te zien dat de hoeken van de bakgoot nog gedecoreerd waren met diamantknoppen.

Het voorschild is bedekt met zwartgeglazuurde rechtsdekkende Oudhollandse dakpannen. De kajuit met overkragende daklijst, voluten, tweelicht en plat dak is geheel nieuw.

Zijgevel west

Deze zijgevel wordt geheel aan het zicht onttrokken door het buurpand en een recente houten gevelbekleding. Wat opvalt is dat de borstwering ongeveer een meter hoger is dan de borstwering van Grote Kerkstraat 51.

Achter de gevelbekleding is vanuit een toiletraam op de verdieping van Grote Kerkstraat 51 nog een stuk van deze zijgevel te zien is. Het betreft hier rommelig metselwerk in wildverband met rode en gele baksteen.

Aan de binnenzijde is op de noordoosthoek een bloktand te zien met de achtergevel. De achtergevel is dus later opgemetseld dan de zijgevels.

Uit archiefonderzoek en opmeting blijkt dat de westmuur een ozendrop heeft met Grote Kerkstraat 51. Waarschijnlijk zijn de panden Grote Kerkstraat 49, 51 en 53 ongeveer tegelijkertijd opgetrokken na de sloop van de voormalige Latijnse school tussen 1624 en 1630. Hoewel de muur tussen Grote Kerkstraat 49 en 51 mandelig is, heeft Grote Kerkstraat 53 wel een eigen westmuur.

Het dakvlak is bedekt met rechtsdekkende rode Oudhollandse dakpannen en wordt onderbroken door een met hout beklede dakkapel met een borstwering van baksteen.

Zijgevel oost

Deze zijgevel wordt aan het zicht onttrokken door de bebouwing van het buurpand. Het dakvlak is bedekt met rechtsdekkende rode Oudhollandse dakpannen en wordt onderbroken door een met hout beklede dakkapel.

Uit archiefonderzoek en opmeting blijkt dat de oostmuur met een ozendrop gescheiden wordt van de westgevel van Grote Kerkstraat 55. Dit pand stond er namelijk al, voordat Grote Kerkstraat 49, 51 en 53 werden gebouwd.

Aan de binnenzijde is te zien dat de muur ter plekke van de begane grond is opgemetseld met kloostermoppen (zie 3.3.3 Interieurafwerking).

Achtergevel noord

Het zicht op deze achtergevel met drie traveeën wordt grotendeels belemmerd door de achterbouw van de sauna. Alleen de gevel van de verdieping is tegenwoordig nog te zien. Deze is opgemetseld met een roodbruine baksteen in kruis- en staand verband en platvol gevoegd. De 10-lagenmaat varieert van 515-525 mm (strek 195-205; kop 95; dikte 45). Deze gevel is vermoedelijk opgemetseld in de tweede helft van de 19^e eeuw. Gezien de kozijnen met identieke profilering, de gevelindelingen en het metselwerk zijn de voor- en achtergevel gelijktijdig gerealiseerd. De kozijnen met T-ramen hebben driekwartbolle profileringen en toognagels. Ze zijn met drieklezoren in verband ingemetseld en hebben rechte rollagen aan de bovenzijde. De middelste van de voormalige schuifkozijnen heeft nog een houten onderdorpel, de andere twee zijn van beton of gepleisterd. De twee linker ramen hebben voorzetbeglazing. Drie ankers in de borstwering en twee ankers van de verdiepingsvloer bevestigen het 19^e-eeuwse beeld. De borstwering wordt deels aan het zicht onttrokken door een recente houten bekleding. Hierboven zijn eenvoudige gootklossen te zien onder een plastic dakgoot. Het achterschild is bedekt met rechtsdekkende rode Oudhollandse dakpannen en heeft een nieuwe kajuit uit dezelfde periode als de kajuit boven de voorgevel.

Op een foto uit 1973 is te zien dat de gevel op de begane grond uit dezelfde tijd dateert als de verdieping. Vermoedelijk is de gehele achtergevel in de tweede helft van de 19^e eeuw opgemetseld. De gevel had een indeling met een achterdeur (links) en twee grote vensters. De indeling met twee zijpenanten en twee tussenpenanten is in de huidige situatie nog herkenbaar aan opgemetselde bogen van hergebruikte Friese geeltjes. Boven deze nieuwe gevelbekleding zijn zelfs de penanten en deels de kozijnen nog aanwezig. Mogelijk is achter deze nieuwe bakstenen schil nog meer aanwezig van de gevel uit de tweede helft van de 19^e eeuw.

Achtergevel oost, 1973

Voorgevel zuid

Achtergevel noord

3.3.2 Constructie

Draagconstructie

Casco's als deze worden gedragen door muren die oprijzen vanaf een fundering tot aan de muurplaat van de kapconstructie.

De muren zijn steensdik, dat wil zeggen: de muren zijn zo dik als de strekkenmaat van de baksteen waarmee de muur is opgemetseld.

De muren zijn dragend en zorgen voor de oplegging van de zogenaamde trekbalken.

Ter plekke van de balkkoppen is de muur vaak een kopdikte van de baksteen ingelaten. De trekbalken zorgen op hun beurt met behulp van ankers voor de stabiliteit van de constructie: ze houden zowel de muren als de balklaag op hun plek.

Het pand heeft op de begane grond trekbalken evenwijdig aan de straat. Door de verlaagde plafonds zijn de aantallen niet te zien. Halverwege het pand zijn wel zes grenen trekbalken (inclusief strijk balk achtergevel) te zien. Ze hebben een formaat van ongeveer 200 x 100 mm en een hart-op-hartafstand van ongeveer 900 mm.

De balklaag tussen verdieping en zolder kent een grote diversiteit. Na de strijk balk langs de voorgevel zijn drie forse ongeprofileerde balken geplaatst. De volgende drie ongeprofileerde trekbalken hebben vermoedelijk ook bij de voormalige voorkamer gehoord. Het achterste deel van het pand heeft zes omtimmerde balken en een strijk balk.

Boven op de vermoedelijk verhoogde borstwering ligt de muurplaat waarop de kapconstructie is gebouwd.

Kapconstructie

Het dak wordt gedragen door een sporenkap met een hart-op-hartafstand van ongeveer 600 mm. De kapconstructie is door verlaagde plafonds en voorzetwanden bijna niet zichtbaar. In de achterkamer is een standzoon van een juk zichtbaar met ijzeren trekstang aan de borstwering en een trekbalk, beide van hetzelfde grenen rondhout als de sporen.

Mogelijk is de gehele kap vervangen in de 20ste eeuw.

3.3.3 Interieurafwerking

Begane grond

De huidige begane grond is geheel opnieuw ingericht ten tijde van de verbouwing tot sauna. Dit pand bezat de hoofdingang tot de sauna en heeft een tochtportaal, een ontvangstruimte met balie, een keuken, een installatieruimte, een kast, een toilet, een saunacabine en een badruimte. De enig zichtbare interieurelementen van historische waarde bevinden zich aan de voorzijde. Enkele jugendstil wandtegels, zowel aan de westzijde als aan de oostzijde, doen vermoeden dat de gehele voormalige voorkamer een winkelruimte is geweest met jugendstil wandtegels. Ook de tegelvloer van tegels met stervormen en zwartmarmeren plint met kwartholle profilering (langs oostmuur) is nog aanwezig van deze periode. Ze passen bij de datering van de pui: 1906. Door een gat in het verlaagde plafond is een oude trek balk herkenbaar met ojiefprofilering.

Tussen Grote Kerkstraat 51 en dit pand is een doorbraak gemaakt van ongeveer twee meter breed, een meter uit de voorgevel. Bij deze doorbraak is goed te zien dat beide panden een eigen steens muur hebben. Ertussen zit een ozendrop.

Ook met Grote Kerkstraat 55 is een doorbraak gemaakt.

Beide doorbraken zijn gemaakt tijdens de verbouwing tot sauna.

De oostelijke zijgevel van Grote Kerkstraat 53 is hier opgemetseld van kloostermoppen in wildverband (10-lagenmaat: 770 mm; strek 240-250; kop 130; dikte 65). Deze doorbraak heeft een diepte van ongeveer 400 mm. Het betreft hier een steens muur van 250 mm dik en de breedte van de ozendrop, waar hier voorlangs is gemetseld om de doorbraak af te dichten. Waarschijnlijk zijn de kloostermoppen hergebruikt van de voormalige Latijnse school.

Ook in het achterste deel van het pand is de oostmuur met kloostermoppen in wildverband te zien. Wat hier opvalt is dat alleen de begane grond is opgemetseld met deze hergebruikte grote stenen (10-lagenmaat: 750 mm; strek 260-270; kop 130; dikte 65). Vanaf de verdieping verspringt het muurdeel (ongeveer 100 mm) en is er verder gemetseld met gele en rode baksteen.

Met de achtergevel is een bouwnaad zichtbaar, waarschijnlijk ontstaan toen de achtergevel uit de 19^e eeuw is geplaatst.

Een vergelijkbare bouwnaad is te zien aan de westzijde. Een deel rechtsboven is zelfs geheel opnieuw opgemetseld met roodbruine bakstenen (10-lagenmaat: 500 mm). De rest van het zichtbare deel van deze oostgevel bestaat weer uit kloostermoppen in steens wildverband (10-lagenmaat: 760-780 mm). Het middendeel van dit stuk zichtbare gevel ligt terug ten opzichte van de rest van de muur, maar is wel in verband gemetseld en dus waarschijnlijk oorspronkelijk. Mogelijk zat hier een oude haardplaats. Hier zijn namelijk roetaanslag en schuine dagkanten te zien. Op een tekening uit 1882 is op deze plek een haard getekend. Op deze tekening is verder te zien dat het pand op de begane grond een winkel had naast een steektrap naar de verdieping, een middendeel als woonkamer met twee bedsteden en een kast en een keuken in het achterste deel van het pand met kast. Verder was er in 1882 een slachtplaats en een stallingsruimte aan een open plaats aan de achterzijde. In een gat in de muur is weer de ozendrop met Grote Kerkstraat 51 te zien. De nisjes in de muur zijn vermoedelijk aangebracht ten tijde van de verbouwing tot sauna. Wildverband leent zich hier gemakkelijk voor.

Het hier zichtbare muurdeel met de kloostermoppen kan een binnenmuur zijn geweest van de voormalige Latijnse school. Deze huidige westgevel komt overeen met het midden van het pand van de voormalige Latijnse school.

In de overige ruimten op de begane grond zijn alleen voorzetwanden en verlaagde plafonds te zien. De installatieruimte was niet toegankelijk.

Verdieping

De verdieping bestaat uit een grote ruimte met een keuken, toilet, hal (naar Grote Kerkstraat 55) en een trap naar boven.

Op de muur aan de westzijde is, op het gedeelte met de keuken en het toilet na, alle metselwerk zichtbaar. Het voorste deel is opgemetseld uit gele en rode baksteen in wildverband. Links van het schoorsteenkanaal is de 10-lagenmaat 500 mm en rechts van het schoorsteenkanaal bedraagt de 10-lagenmaat 530 mm, beide met een dikke voeg. Tegen de voorgevel loopt het oorspronkelijke metselwerk verder omhoog dan het achterliggende oorspronkelijke metselwerk. Mogelijk is dit nog een restant van een gevelverandering uit de 18^e eeuw, waarbij een 17^e-eeuwse geveltop plaats moest maken voor een rechte gevellijst. De kapconstructie zal in die periode

ook lager begonnen zijn. De hoge borstwering met horizontale bouwnaad met onderliggend metselwerk lijkt weer later opgemetseld met hergebruikte baksteen. Mogelijk is dit gelijktijdig met de 19^e-eeuwse achtergevel gebeurd. De grote nis rechts van het gemetselde schoorsteenkanaal is vermoedelijk de oude haardplaats. De kleine nis ernaast is ingemetseld in verband en behoort vermoedelijk ook tot de oorspronkelijke opzet. De overige nissen lijken later ingekapt.

De schouw lijkt van dezelfde baksteen te zijn gemetseld dan de verhoogde borstwering en dateert vermoedelijk eveneens uit de 19^e eeuw.

Het achterste deel van de westmuur heeft een bloktand met de 19^e-eeuwse achtergevel en een vergelijkbare borstwering als het voorste deel. Het tussenliggende metselwerk (10-lagenmaat: 520 mm) dateert vermoedelijk uit de oorspronkelijke bouwtijd van het huis: omstreeks 1630.

De oostmuur is de oorspronkelijke zijgevel uit de bouwtijd van het huis, omstreeks 1630. Ten tijde van de Latijnse school was dit een binnenplaats. Aan een verticale bloktand, zo'n acht meter uit de voorgevel, kan ontleend worden dat de oorspronkelijke bouw alleen een voorhuis betrof. Even later zou dan het achterhuis zijn gebouwd. Deze situatie heeft zich ook voorgedaan bij het buurpand Grote Kerkstraat 51. Men bouwde toen een statig voorhuis met een kleinschaliger achterhuis.

Het muurdeel van het voorhuis is tot halverwege de hoogte van de verdieping opgemetseld in gele baksteen (10-lagenmaat: 510 mm) en de bovenste helft is opgemetseld met rode en gele baksteen in rommelig staand of kruisverband (10-lagenmaat: 520-530 mm). In dit muurdeel bevinden zich drie nissen. De bovenste nis is anderhalve steen diep (steens muur en ozendrop) en geeft dus zicht op de zijgevel van Grote Kerkstraat 55. De nis lijkt later ingemetseld te zijn. Links ervan zit een vertanding in het metselwerk en ook de rollaag is rommelig.

De andere twee nissen zijn een halve steen diep en de linker is duidelijk ingehakt. De rechter is niet in verband ingemetseld.

Mogelijk heeft de nis van de oorspronkelijke binnenmuur van de voormalige Latijnse school inspiratie gegeven tot het maken van deze drie nissen. Ze kunnen echter ook om constructieve redenen zijn aangebracht. Door twee schillen metselwerk (buitengevels van Grote Kerkstraat 53 en 55) met elkaar in verband te brengen wordt het muurwerk verstevigd.

De muur van het voorhuis is ook hier opengebroken om een verbinding te creëren met Grote Kerkstraat 55.

Het linker deel naast de bloktand is opgemetseld met gele en rode baksteen in staand of kruisverband. De 10-lagenmaat bedraagt 460-470 mm (strek 190-210; kop 85-95; dikte 40). Het betreft hier vermoedelijk het oorspronkelijke muurwerk van de verdieping van het achterhuis. Mogelijk heeft het achterhuis tot aan 1760 maar één bouwlaag gekend. In dat jaar bedroeg de verkoopwaarde namelijk 1500 gulden en werd er enkel gesproken over een benedenkamer. In 1772 was de verkoopwaarde 1904 gulden.⁴

Het achterste deel van de muur is gepleisterd en de zojuist besproken muurdelen van de oostgevel zijn grondig schoon gekapt.

De balken van dit achterhuis zijn omtimmerd met planken met een driekwartbolle profilering.

De balkvakken zijn op deze gehele verdieping ingevuld met recente getoogde plafonds van hardboard.

De voormalige schuiframen in de voorgevel hebben beleg en bovenlichten met ojiefprofilering. De onderlichten zijn vernieuwd, maar de vensterbank lijkt nog uit de 19^e eeuw te dateren.

De voormalige schuiframen in de achtergevel hebben beleg met een lichte bolle profilering en raamhout met ojiefprofilering. De vensterbank is vernieuwd.

De deur met twee panelen met lichte bolle profilering van het toilet is een herplaatste deur, vermoedelijk uit de 19^e eeuw. Het kozijn is nieuw.

De deur van de hal naar het buurpand met drie jugendstil panelen (met ojiefprofilering), architraafomlijsting met ojief en neuten past qua stijl bij de voorgevel uit 1906 en is vermoedelijk afkomstig uit de voormalige winkelruimte van de begane grond. Het kozijn met driekwartbolle profilering hoort er ook bij.

Boven dit portaal is recent een rechte steektrap geplaatst, die toegang geeft tot de zolder.

Zolder

De zolderverdieping dateert vermoedelijk geheel uit de 20ste eeuw en is verbouwd tijdens de periode van de sauna. Voorzetwanden, schrootjes en verlaagde plafonds zijn de gebruikelijke kenmerken.

⁴ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 6

Plattegrond 1882

Jugendstil tegelwand van winkel 1906

Jugendstil tegelvloer van winkel 1906

Zijgevel oost, begane grond: ozendrop is dichtgemetseld met hergebruikte kloostermoppen

Zijgevel oost, begane grond: muurwerk met hergebruikte kloostermoppen

Zijgevel west, begane grond: mogelijk deels oorspronkelijk middeleeuwse muur

Zijgevel oost, verdieping: oorspronkelijk muurwerk (1630-1650)

Zijgevel oost, verdieping, detail met nissen

Zijgevel oost, verdieping: detail bloktand (rechts: 1630-1650; links 1760-1772)

Verdieping, portaal: paneeldeur 1906

Zijgevel west, verdieping: oorspronkelijk muurwerk met borstwering 19^e eeuw

Zijgevel west, verdieping: restant richting oorspronkelijke topgevel 17^e eeuw

4. Waardestelling

4.1 Uitgangspunten

In dit hoofdstuk worden uitspraken gedaan over de waarden van het object van onderzoek, gebaseerd op de interpretaties en gekoppeld aan referenties en vergelijkingen. Het is een onafhankelijke en objectieve waardestelling, puur en alleen gebaseerd op de cultuurhistorische waarden van de bestaande situatie. De bouwtechnische toestand en toekomstige gebruikerbelangen zijn niet meegenomen in de afweging.

Het belangrijkste onderdeel van dit hoofdstuk is de interne waardestelling. Aan de hand van een beschrijving en waarderingsplattegronden worden de verschillende onderdelen gewaardeerd. Ze krijgen op basis van gaafheid en/of zeldzaamheid een hoge monumentwaarde, een positieve monumentwaarde of een indifferente monumentwaarde. Binnen de context van het object wordt gekeken naar het exterieur (bouwmassa, kapvormen en gevels), de constructie en het interieur per bouwlaag.

Hoge monumentwaarden (blauw): van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object.

Positieve monumentwaarden (groen): van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object.

Indifferente monumentwaarden (geel): van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object.

Het zal voldoen aan de algemene richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.⁵

4.2 Exterieur

Alle buitenmuren hebben hoge monumentwaarden, aangezien ze heel duidelijk de bouwgeschiedenis van het gehele object en van een voorganger (voormalige Latijnse school) laten lezen: historische gelaagdheid.

De voorgevel, met op de begane grond een pui uit 1906 en de verdieping uit de tweede helft van de 19^e eeuw met lijstgevel, is hier een goed voorbeeld van. Ook de achtergevel en de verhoogde borstwering passen bij de 19^e eeuw. De hergebruikte kloostermoppen dragen bij aan de hoge monumentwaarde van de zijgevels.

Als een van de weinige huizen in dit blok is het metselwerk van de muren ook aan de binnenkant te zien. Nissen in een mogelijk middeleeuwse gevel komen zodoende aan het licht.

De meeste kozijnen hebben positieve monumentwaarden. Ze vertellen natuurlijk veel over de bouwgeschiedenis, maar zijn in de loop van de tijd veel aangepast. Oud trekglas kan op een positieve waardering rekenen, maar bijvoorbeeld nieuw raamhout of zelfs een nieuwe raamverdeling verstoort vaak het oorspronkelijke beeld dat ze gegeven hebben.

Indifferente monumentwaarden worden toegekend aan de kapconstructie en alle recente toevoegingen en de bijgebouwen van de sauna.

4.3 Constructie en interieur

De trek balken op de verdieping van in ieder geval het voorhuis behoren tot de oorspronkelijke opzet en zijn mogelijk zelfs hergebruikt van de middeleeuwse voormalige Latijnse school en worden zodoende hoog gewaardeerd. Ze vertellen iets over de geschiedenis van het bouwblok, maar ook over de bouwgeschiedenis van het pand zelf.

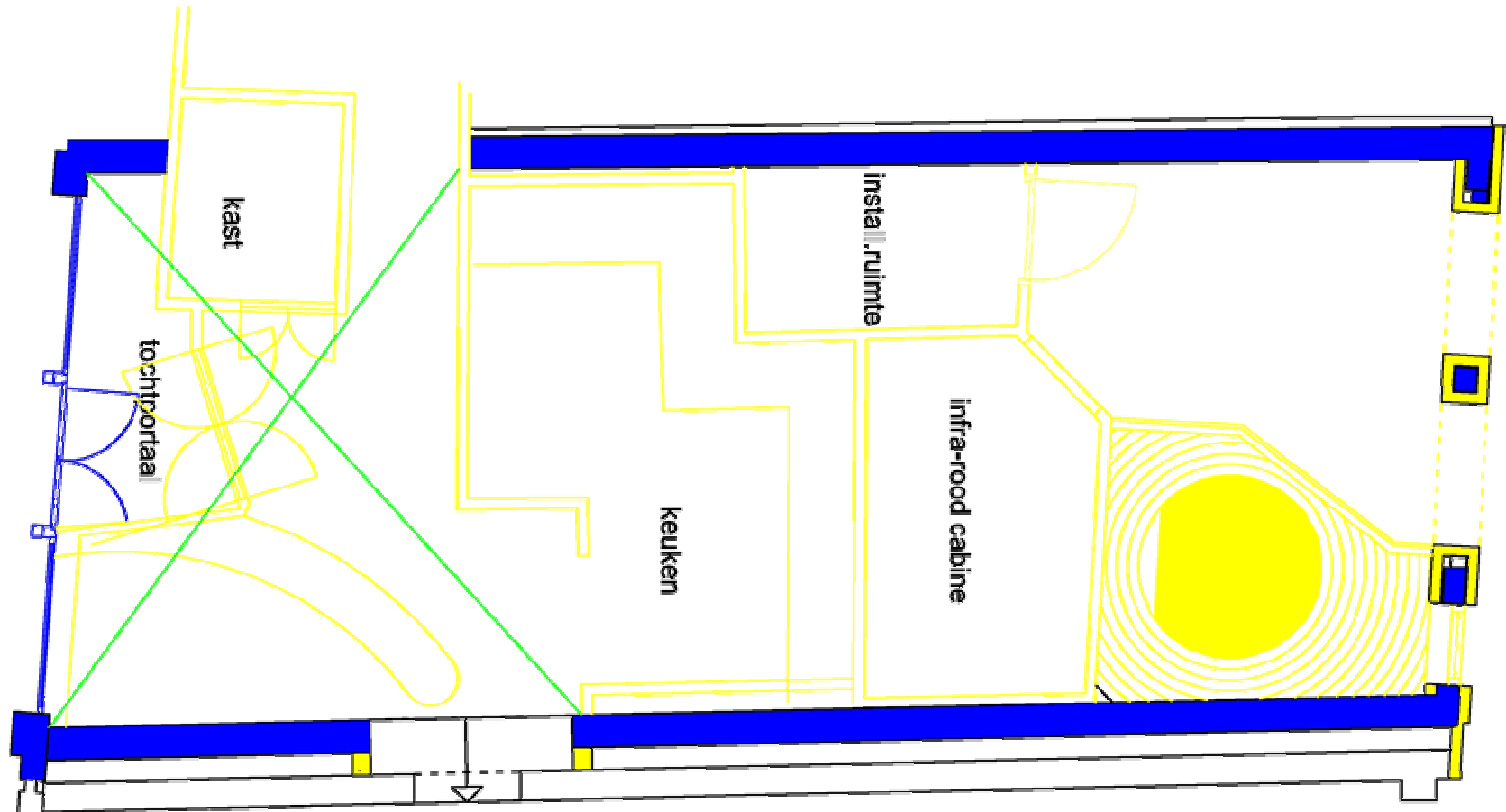
De zichtbare delen van het interieur: de tegels uit de periode van de Jugendstil krijgen een hoge monumentwaarde. Ze dateren waarschijnlijk uit 1906 en zijn onlosmakelijk verbonden met de winkelpui.

De recente inrichting van de sauna met verlaagde plafonds, voorzetwanden, betimmeringen en gemetselde togen, hebben indifferente monumentwaarden. Dit is uit voorzorg niet overal in de plattegronden weergegeven, aangezien de kans groot is dat oude interieuronderdelen hierachter tevoorschijn zullen komen.

⁵ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester, Rijksgebouwendienst, *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek*, Den Haag 2009

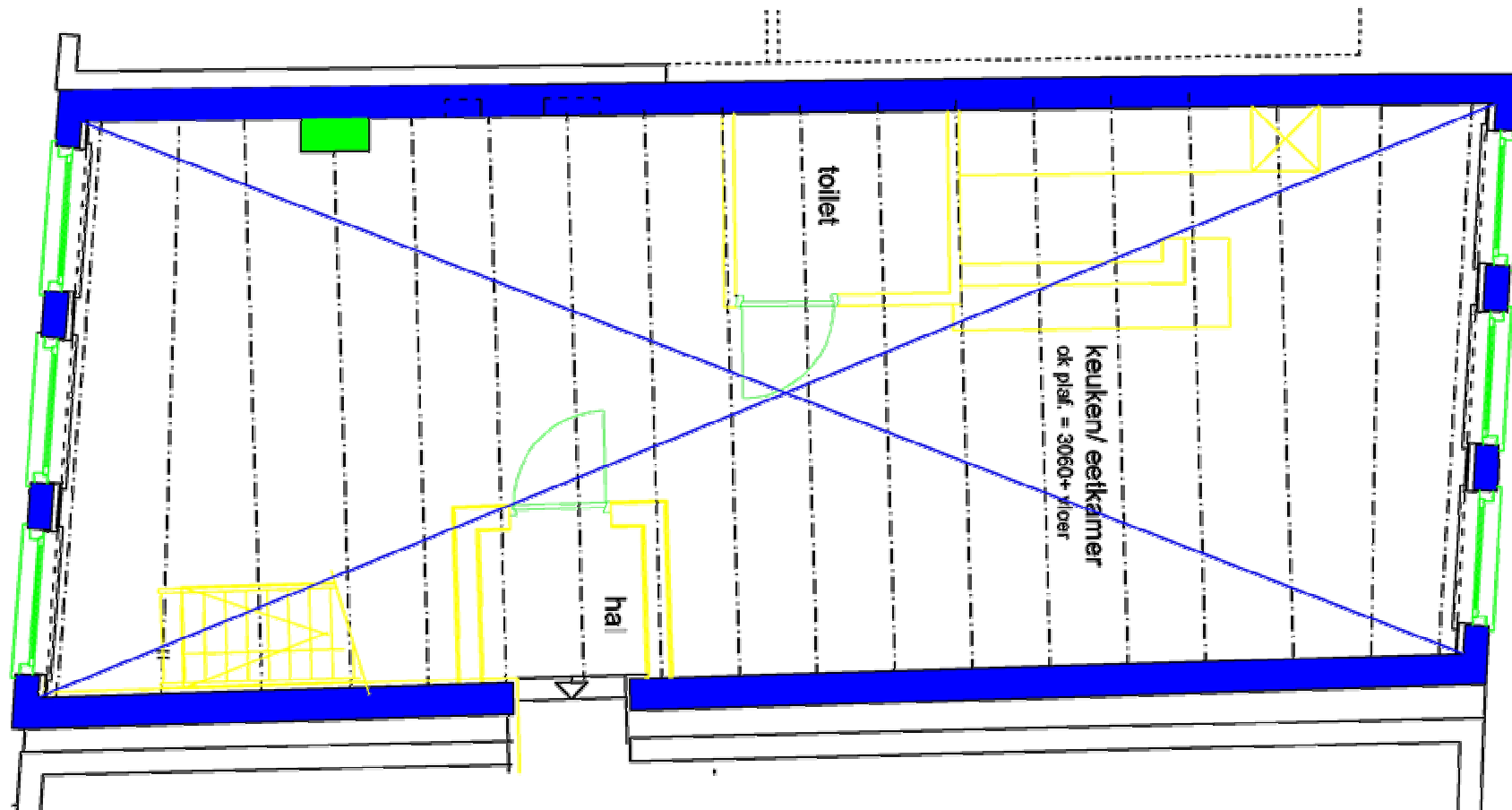
4.4 Waarderingsplattegronden

Plattegrond begane grond

Hoge monumentwaarde
Positieve monumentwaarde
Indifferente monumentwaarde

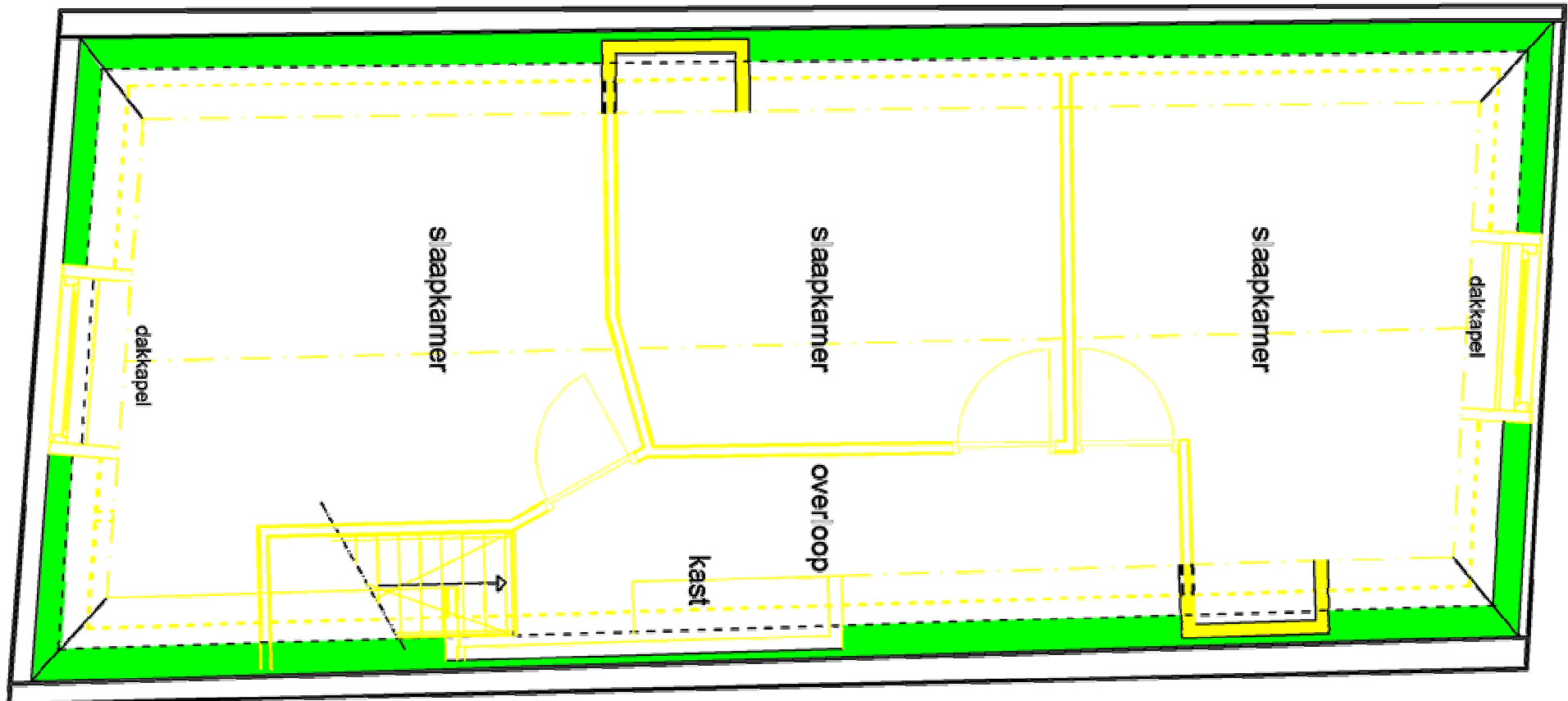
Plattegrond verdieping

Hoge monumentwaarde

Positieve monumentwaarde

Plattegrond zolder

Hoge monumentwaarde
Positieve monumentwaarde
Indifferente monumentwaarde

4.5 Waarderingscriteria

In de onderstaande tabel wordt het object getoetst aan verschillende waarderingscriteria op basis van gaafheid en zeldzaamheid. In de laatste kolom wordt een korte toelichting gegeven op de keuze: hoog, positief of indifferent.

De *externe of contextuele waardestelling* behelst de waarde van het object in vergelijking tot soortgelijke gebouwen op landelijk, regionaal of plaatselijk niveau.

Bij de *ensemblewaarde* gaat het om de samenhang met de andere vijf panden: het belang van het object, als onderdeel van een groter geheel. Hierbij wordt gekeken naar de situering en de stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis van het bouwblok.

Bij de *architectuurhistorische waardestelling* wordt gekeken naar het belang van het object voor de geschiedenis van de architectuur, voor het oeuvre van een bouwmeester of architect, de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp, de ornamentiek en de interieurafwerking in samenhang met het exterieur.

Bij de *bouwhistorische waardestelling* wordt gekeken naar het belang van het object voor de geschiedenis van de bouwtechniek, de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis (historische gelaagdheid) en het materiaalgebruik. De interne waardestelling die volgt uit de beschrijving van de waardering van het exterieur, de constructie en het interieur en de waarderingsplattengronden is ook in deze tabel verwerkt.

De *algemene historische waarden* en *gebruikshistorische waarden* zijn ook meegenomen in de waardering, maar zijn in de meeste gevallen niet van toepassing.

Deelwaarden	Gaafheid	Zeldzaamheid	Toelichting
Externe / contextuele waarde	positief	positief	Historische gelaagdheid van het exterieur. Gaafheid en zeldzaamheid van het exterieur en delen van het interieur.
Interne waarde Exterieur	positief	positief	De bouwmassa met voormalig voorhuis en achterhuis uit de 17e eeuw als bijzondere uitdrukking van de bouwgeschiedenis van woonhuizen in de historische kern van Leeuwarden. Vorgevel met historische gelaagdheid.
Constructie	positief	hoog	Mogelijk hergebruikte trekbalen, afkomstig van voormalige Latijnse school. Hergebruik middeleeuwse kloostermoppen. Gebruikelijke draagconstructie.
Interieur <i>begane grond</i>	positief	hoog	Interieur 1906 nog deels zichtbaar aanwezig. Oorspronkelijk metselwerk binnengevels. Veel elementen aan zicht onttrokken.
<i>verdieping zolder</i>	positief indifferent	hoog indifferent	Oorspronkelijk metselwerk binnengevels. Kap en invulling uit 20ste eeuw.
Ensemblewaarde	positief	positief	De huidige situering vertelt veel over de stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis. Lijstgevel, verdieping met drie traveeën en wolfseind met kajuit.
Architectuurhistorische waarde	positief	positief	Zeldzame neogotische winkelpui met jugendstil kenmerken: 1906. Kenmerkende gevels uit 19e eeuw. Beide van belang vanwege de voor de bouwtijd karakteristieke vormgeving, materiaalgebruik en detaillering.
Bouwhistorische waarde	positief	hoog	Grote historische gelaagdheid met bouwfasen uit de middeleeuwen, 17e, 18e en 19e eeuw en hergebruik uit de middeleeuwen. Kloostermoppen.
Historische waarde	positief	hoog	Huidige bouw zegt iets over geschiedenis van de voormalige Latijnse school
Gebruikshistorische waarde	nvt	nvt	

5. Aanbeveling

Om een nog completer beeld te krijgen dient nader bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd te worden. Dit onderzoek zal mogelijk gemaakt worden bij de toekomstige verbouwing. Recent aangebrachte plafonds, voorzetwanden, betimmeringen en muren van de sauna zullen verwijderd worden en naar verwachting zullen hierachter historische onderdelen tevoorschijn komen. Het is dan ook uitermate belangrijk dat de sloop van deze recente interieuronderdelen met de grootst mogelijke zorg wordt uitgevoerd.

In de onderstaande tabel wordt per bouwdeel en bouwlaag aangegeven wat verwijderd kan worden en wat er mogelijk aangetroffen kan worden.

Bouwdeel	Bouwlaag	Bestaand	Verwachting
Bouwdeel A	Begane grond	Voorzetwanden voorkamer	Jugendstil/ neogotische elementen winkel 1906
		Voorzetwanden zijgevels	Houten wanden / kloostermoppen
		Gemetselde togen en penanten achtergevel	19e eeuwse gevelindeling
		Verlaagd plafond	Balken 17e eeuw
	Verdieping	Voorzetwanden zijgevels	Muurwerk 17e, 18e en/of 19e eeuw
		Voorzetwanden voor- en achtergevel	Wanden 19e eeuw
Achterbouw sauna	Begane grond	Fundering sauna	Resten voormalige Latijnse school in grond